

Mezinárodní konflikty a jejich řešení

Cílem této recenze je ukázat hlavní rysy výzkumu mezinárodních konfliktů a jejich řešení v posledním období.

Na rozdíl od dřívějších, kdy byly mezinárodní konflikty zkoumány jen okrajově v rámci postupně se rozvíjející vědy o mezinárodních vztazích, která měla těžiště v oblasti politické, soustředěné na otázky síly a její použití až po válku jako prostředek politiky, začaly po druhé světové válce pronikat nové rysy ve výzkumu mezinárodních konfliktů a jejich řešení.

Tyto rysy vyrůstaly z celkového vývoje společenských věd v USA a v dalších západních zemích spojených s uplatňováním scientismu, behaviorismu, systémového přístupu, teorie her a rozhodování, simulace a modelování, uplatňování matematických a kvantitativních metod.

V tomto rámci se začal nově rozvíjet i výzkum konfliktů ve společnosti a jejich řešení. Průkopnickou úlohu od počátku měl a trvalý význam si uchovává časopis *Journal of Conflict Resolution*, který začal vycházet roku 1957 na Michiganské univerzitě v Ann Arboru v USA. V USA byla také založena *Peace Science Society (International)* a *Journal of Conflict Resolution* se stal jejím orgánem. Postupně se zájem o tento směr výzkumu rozšířil na další univerzity v USA i v Evropě a dalších zemích. Zde se ještě více propojoval s širším proudem výzkumu míru a v tomto pojetí pak byla založena i mezinárodní *International Peace Research Association* (1964). Výzkum konfliktů ve společnosti a v mezinárodních vztazích našel trvalou podporu i v *UNESCO*.

Od počátku výzkumu mezinárodních konfliktů v něm mělo významné místo využívání teorie her a zároveň se vyhranily dva přístupy. Jeden byl spjat s tzv. strategickými studiemi zaměřenými na výzkum používání síly v mezinárodních vztazích a zejména v mezinárodních konfliktech.

V nejvyhraněnější formě vycházel z pojetí, že to, co je výhodou pro jednu stranu v konfliktu, je prohrou pro druhou stranu, a cílem tedy je najít strategii, která by vedla k vítězství jedné strany. Výraznou úlohu v tomto pří-

stupu měla a trvale má kniha T. C. Schellinga *The Strategy of Conflict* (Cambridge 1960), i když těžiště spatřoval především v hrozbě použití síly než v jejím přímém použití ve formě války.

Proti tomuto přístupu se od počátku rozhodně postavili vědci zaměřující výzkum na skutečně mírové řešení mezinárodních konfliktů na základě hledání a využívání společných zájmů stran zúčastněných v mezinárodním konfliktu.

Je nesporné, že výzkum mírového řešení mezinárodních konfliktů - i když neopustil používání scientistických metod a své úsilí o teoretické zobecnění - se stále více zaměřuje na zkoumání konkrétnějších otázek, což se také odráží ve velmi početných publikacích věnovaných této problematice. Do našich odborných knihoven se ovšem dostávají jen ve velmi malém rozsahu. Přesto je možno aspoň naznačit na tomto základě „některé jejich výrazné rysy v posledním období, tj. počátku 90. let. Bude to jednak na základě průřezu tří posledních ročníků již uvedeného časopisu *Journal of Conflict Resolution (JRC)*, který odráží zvláště výsledky výzkumu USA, dále na sborníku zaměřeném na modelování mezinárodních konfliktů, rovněž vydaném v USA (*Modeling International Conflict*) a konečně na sborníku zpracovaném za mezinárodní účasti a nesoucím příznačný název *Nové směry v teorii konfliktu (New Directions in Conflict Theory)*, který byl vydán ve Finsku.

I když tyto sborníky, stejně jako časopis *Journal of Conflict Resolution*, mají širší zaměření, jsou z velké míry věnovány právě mezinárodním konfliktům. To svědčí jednak o zvýšeném vědeckém zájmu o tuto problematiku, jednak vychází z principu, že mezinárodní konflikty jsou úzce spjaty s vnitřním vývojem v jednotlivých státech a vůbec vývojem společnosti.

Z tohoto hlediska je příznačné, že celé jedno číslo *Journal of Conflict Resolution* (roč. 35 (1991), č. 2) bylo věnováno otázce demokracie a zahraniční politiky. Příspěvky zde uveřejněné vycházejí ze základů demokratického systému USA, ale docházejí i k obecněji platným závěrům a navíc úloha demokratického státního systému je v obecnějším pojetí osvětlována i v některých dalších

číslech časopisu. Rozbor přitom vychází ze dvou vzájemně a neodlučitelně spjatých hledisek: vliv vnitřního systému státu na zahraniční politiku a vliv zahraniční politiky a jejich výsledků na politiku vnitřní a na celý vnitřní vývoj.

V uvedeném speciálním čísle se vychází ze specifík státní struktury a institucí, které mohou ovlivňovat a přímo omezovat rozhodování prezidenta o zahraniční politice, a to zvláště používání síly až po válku při řešení mezinárodních konfliktů. Zdůrazňuje se však i význam názorového či hodnotového systému ve společnosti a vůbec demokratické kultury v širším pojetí. Zároveň i mimořádné postavení prezidenta USA, který stojí v čele vlády.

Závažnou otázkou je, jak vyjádřit kvantitativně tyto činitele. Jako jeden z ukazatelů se uvádějí výsledky průběžných průzkumů veřejného mínění, růstů a poklesů popularity prezidenta USA. Ty vyjadřují bezprostřední reakci na zahraničně politické akce prezidenta, ale jejich hodnotu, a to zvláště z dlouhodobějšího hlediska, je třeba vážit velmi opatrně. Mnohem důležitější je reakce Kongresu, který má významné prostředky, jak omezovat prezidentova zahraničně politická rozhodnutí. Nejvýraznějším ukazatelem vnitrostátních změn v hodnocení zahraniční politiky prezidenta a ovšem i strany, za kterou byl zvolen, a to z hlediska dlouhodobějšího, jsou volby prezidenta a volby do Kongresu. Zvláštní význam tu má situace, kdy se rozhoduje o tom, zda dosavadní prezident má podruhé kandidovat na tuto funkci. O tom, zda bude vybrán a zvláště, zda bude zvolen, ovšem rozhodují současně výsledky nejen zahraniční politiky, ale mnohdy ještě více vnitřní, a to zvláště ekonomický vývoj.

Na základě kvantitativních i dalších metod docházejí stati věnované této problematice k závěrům tohoto rázu. Prezident USA získává větší popularitu, když rozhodně uplatní sílu USA v mezinárodních konfliktech a krizích, ale jen pokud angažování USA trvá kratší dobu. Jakmile se toto angažování prodlužuje a zároveň roste úroveň užití vojenské síly v mezinárodních konfliktech a krizích, prezidentova popularita klesá jak v dílčích časových úsecích, tak dlouhodobě, což se projeví při volbách. Konkrétně je to

spojováno s vnitřním ekonomickým vývojem. Vyvozuje se, že velké mezinárodní angažování může vést k vnitřním ekonomickým problémům a s tím spojenému poklesu popularity prezidenta a jeho strany, ale také, že úspěchy prezidenta v zahraniční politice mohou (byť jen dočasně) čelit důsledkům nepříznivého ekonomického vývoje.

Tyto otázky jsou zkoumány zvláště z hlediska bipolárního světa po druhé světové válce, závodů ve zbrojení a s tím spojenými konflikty a krizemi i přímou hrozbou jaderné války.

Jistě je možno uvést, že takové a další obdobné závěry jsou běžné v politologii při výkladu historie mezinárodních vztahů. Stoupenci scientistických přístupů však zdůrazňují, že platnost takových soudů musí být ověřena na základě zkoumání faktografických údajů za delší časová období a jejich testování.

To je zvláště zdůrazněno, ale zároveň spojeno s problémy při výzkumu širší otázky, zda demokratický systém státu skutečně zajišťuje, že vedení státu bude v zahraniční politice, a to zvláště při řešení mezinárodních konfliktů, prokazovat menší náklonost k používání síly až po sílu vojenskou než státy s nedemokratickým systémem.

Navazuje se tu na známou Kantovu premisu, že pro demokracii je méně pravděpodobný sklon k používání násilí a zvláště války. Zdůvodnění se spatřuje v tom, že demokratický konsensus působí jako mocný omezovací činitel při rozhodování vlády, zda má použít vojenské síly v zahraniční politice. Základní potvrzení se spatřuje v tom, že je to občan demokratického státu, který musí platit náklady na válku, bojovat v bitvách a snášet a napravovat zkázu, kterou válka přináší. Má však také možnost základně ovlivňovat rozhodnutí o válce či míru, zatím co v nedemokratických státech takovou možnost nemá, a to uvolňuje rozhodování vůdců těchto států.

Na základě zkoumání rozsáhlejšího počtu těchto případů a delších časových období, většina badatelů s touto tezí obecně souhlasí, ale zároveň mnozí sem vnášejí nové momenty. Např. pro období po druhé světové válce platí, že demokratické státy nepoužívají vojenské síly, ale pouze na úrovni vzájemných vztahů mezi sebou. Je to spojeno i s vytvářením

mírových aliancí a dalších svazků spolupráce. V tomto rámci došlo na rozdíl od situace po první světové válce k mírovému zapojení států, které rozpoutaly druhou světovou válku, do nově vytvářeného systému demokratických států. Je ovšem zároveň zdůrazněno, že tento kladný vývoj byl provázen a umožněn vnitřní demokratizací těchto zemí. Tak se potvrzuje i teze, že prosazování demokracie v širším mezinárodním měřítku zákonitě zamezuje i používání násilí a války při řešení mezinárodních konfliktů. V této souvislosti je však málo dotčen vliv bipolárního rozdělení světa a hrozby nedemokratických států, především bývalého Sovětského svazu a Číny a složitá otázka použití či nepoužití vojenské síly proti nim.

Ještě složitější je otázka vztahu demokratických států k oblasti zahrnované pod pojmem třetího světa nebo rozvojových zemí. Proto mnozí badatelé docházejí na základě svého výzkumu k závěru, že teze o mírumilovnosti a zvláště neochotě použít síly v zahraniční politice naprosto neplatí při řešení mezinárodních konfliktů v oblastech států třetího světa, jejichž systém je hodnocen jako nedemokratický nebo málo demokratický.

Obraťme se však nyní k některým dalším rysům výzkumu mezinárodních konfliktů a jejich řešení, jak se promítly v uvedeném sborníku *Modeling International Conflict* (ed. F. C. Zagara, Buffalo 1990). Jeho vydavatel vychází z přesvědčení, že tento směr či metoda výzkumu mezinárodních konfliktů znamená jeden z hlavních proudů celého výzkumu míru a prožívá nový rozvoj. Zdůvodňuje to tím, že spolu s testovatelností se více spojuje s realitou mezinárodní politiky, ale také se sbližuje s politickým realismem jakožto výzkumným směrem v studiu mezinárodní politiky.

Při kladném hodnocení modelování mezinárodních konfliktů vychází z teorie her, ale zdůrazňuje, že tímto způsobem nelze dosáhnout odpovědi na to, co se skutečně stane, ale co se stane, budou - li splněny podmínky vyčtené při modelování daného konfliktu. Jako významného činitele uvádí kompletnost informací, ale zároveň dochází k stanovisku, že nemusí a nemůže být úplná, stejně jako není úplná u těch, kdo rozhodují o

řešení konfliktu v reálném světě. Upozorňuje na trvalý význam dvou typů her, s nimiž byl od počátku spojen výzkum konfliktu, a to hry na zbabělce (kuře) a dilema vězně, ale žádá, aby byly uskutečňovány jako superhry, tedy v celých sériích. Jeden ze zajímavých závěrů, k nimž dochází při modelování mezinárodních konfliktů v období závodů v jaderném zbrojení mezi bývalým Sovětským svazem a USA je, že stabilita mezinárodního systému se oslabuje, když dochází k jaderné paritě, a upevňuje se, když jedna strana (tj. USA) získává převahu. I když modelování vychází z předpokladu racionálního chování účastníků modelovaného konfliktu, autor přiznává, že stále zůstává dost vágní vymezení toho, co je to racionální chování v konfliktu a zároveň co to je optimální chování. Spolu s tím i připomíná známý paradox, že jedna strana v konfliktu zastrahuje účinněji a prosazuje své požadavky úspěšněji, když vytváří dojem, že její chování není racionální.

Jako jedna z nejdůležitějších metod mírového řešení mezinárodních konfliktů je trvale uváděno smlouvání (bargaining). Zvláště upozorňuje na to, že základem musí být pozitivní reciprocita a nikoli tzv. Tit For Tat strategie, kterou je možno česky charakterizovat jako „oko za oko“.

Vysoce je hodnocena úloha zprostředkování třetí stranou a její úspěšnost v celé řadě případů. Konečně sem patří i úloha světového veřejného mínění při veškeré vágnosti tohoto pojmu.

Dosud uvedený přehled potvrzuje, že výzkum mírového řešení mezinárodních konfliktů, i když je obohacen některými novými prvky, v podstatě pokračuje ve směru, který mu na počátku vtiskl záměr čelit přístupům nejvýrazněji vyjádřeným v strategických hrách a spojeným mnohdy s přípravou války.

Výraznější pokus o hledání nových cest ve výzkumu konfliktů, a to zvláště mezinárodních, vyjadřuje sborník *New Directions in Conflict Theory. Conflict Resolution and Conflict Transformation* (Sage Publication, London 1991). Byl zpracován v rámci speciální skupiny odborníků pro výzkum míru, která má centrum ve Finsku, ale úzce spolupracuje s vědci v Norsku a Švédsku a dalších evropských zemích, ale i v USA a také v roz-

vojových zemích. Trvale také spolupracuje s UNESCO. Na tom základě vznikl již v roce 1987 sborník *The Quest for Peace: Transcending Collective Violence and War among Societies, Cultures and States*. Na ten navázal v roce 1991 výše uvedený sborník, který má již v titulu určení jako „nové směry“. Jak naznačuje jeho podtitul, těžiště je ve výkladu transformace konfliktu.

Editor tohoto sborníku, přední finský vědec Raimo Väyrynen, vychází v úvodní stati z myšlenky, že konflikt může působit nejen destruktivně, ale může mít i konstruktivní charakter. Především se však zamýšlí nad otázkou, zda se výzkum má soustředit jen na řešení konfliktu v dosavadním pojetí. I když plně uznává toto pojetí jako způsob vylučování kolektivního násilí ze života národů i cestu k míru v životě mezinárodním, zároveň upozorňuje na to, že je třeba překonat mýtus, že všechny konflikty jsou mírově řešitelné. Dokazuje, že v mnoha případech lze dosáhnout více a snadněji cestou transformace konfliktu.

Zatímco u skutečného řešení konfliktu by se muselo jít až na samou podstatu problémů, z nichž konflikt vznikl, a to je velmi složitý a dlouhodobý proces, v pojetí transformace konfliktu se odhalují funkce kolektivního násilí, s nímž je spojen, a zvláště proces jeho vývoje, v němž se mění sami aktéři a problematika konfliktu, a také prostředí, v němž se konflikt rozvíjí.

Podrobně pak osvětluje tento přístup na konkrétních příkladech mezinárodních konfliktů v 80. letech. Ty ovšem pokračují i v letech 90. a navíc k nim přistupují další, mnohdy ještě hrozivější. Zde zvláště zdůrazňuje, že transformace konfliktu vyžaduje smělou akci překonávající utkvělé představy a stanoviska. To se potvrdilo v případě trvalého konfliktu na Blízkém východě v iniciativě, která vedla k mírové dohodě mezi Egyptem a Izraelem. S tím bychom mohli oprávněně srovnat nedávnou dohodu mezi Organizací pro osvobození Palestiny a Izraelem. Potvrzuje se také Väyrynenova téze, že důležitou podmínkou pro pokrok v transformaci konfliktu je překonat překážku, kterou znamená neuznání legitimacy jedné strany v konfliktu. Jiným příkladem nutnosti smělého pokusu, který uvádí autor a který má i dnes plně platnost, je

úsilí o řešení konfliktního vývoje v Jihoafrické republice. Autor ovšem zároveň uzavírá, že se nelze soustřeďovat pouze na transformaci existujících konfliktů, ale neméně na jejich předcházení především rozvíjením civilizačních procesů jak v rámci jednotlivých států, tak v měřítku mezinárodním.

K otázce řešení a transformace mezinárodních konfliktů se obrací i přední švédský vědec P. Wallenstein. Transformaci hodnotí především z hlediska strukturálního a chápe ji jako hledání společných zájmů a jejich využívání v protikladu k snaze o vítězství jedné strany v konfliktu. Konkrétně pak sleduje vývoj v Evropě po druhé světové válce a rozdíl proti období po první světové válce. Zvláště zdůrazňuje význam rozdílu představ i s nimi vytyčovaných cílů a skutečného vývoje. Rovněž potvrzuje tezi, že při transformaci konfliktu se musí měnit i strany v něm zúčastněné a dospívá k potvrzení rostoucího významu mezinárodních institucí nejen při transformaci mezinárodních konfliktů, ale i v možnostech předcházet jim.

Tato otázka je v dalších statích zkoumána jednak z hlediska zvýšených úkolů OSN (což opět další vývoj plně potvrzuje) stejně jako mezinárodního práva a vůbec růstu multilaterálních aspektů mezinárodních konfliktů.

Jako nový a velmi důležitý rys v problematice řešení mezinárodních konfliktů je uváděno jejich spojení s degradací životního prostředí. Na rozdíl od někdejších a mnohdy i nyníjších mezinárodních konfliktů spojených se snahami států o získání, využívání anebo aspoň kontrolování přírodních zdrojů ve světě, které byly a mnohdy jsou spojovány s používáním vojenské síly, konflikty vyrůstající z problematiky životního prostředí nenabývají tak vyostřených forem ve vztazích mezi státy, musí však být plně zahrnuty do výzkumu mezinárodních konfliktů a jejich řešení. Je to ovšem v podstatě konflikt mezi člověkem a přírodou, v němž příroda zatím nezadržitelně prohrává, ale s ní prohrává i člověk. Tím důležitější je zkoumat příčiny tohoto procesu a snažit se je odstraňovat, což nutně vyžaduje nejen řešení vnitrostátní, ale překračující hranice států. Základní problém je ovšem v tom, že i když na úrovni OSN byla uznána závažnost těchto otázek a vyhlášeny zásady řešení,

neexistuje skutečná mezinárodní autorita, která by přinutila státy k plnění závazků. Státy nemají ani dost moci, aby působily na multinacionální korporace, která přes hranice států a v globálním měřítku ničí světové životní prostředí a ohrožují existenci lidstva.

V této souvislosti se upozorňuje na závažnost dalších mezinárodních konfliktů, totiž mezi průmyslově vyspělými a hospodářsky zaostalejšími zeměmi, a to nejen z hlediska ničení jejich životního prostředí v nejbližším pojetí, ale celkově z hlediska nedostatečné pomoci při rozvíjení jejich hospodářství a tím vyostřování sociálních problémů, které se promítají v konfliktech nejen vnitrostátních, ale i v mezinárodním měřítku.

Od přelomu 80. a 90. let však pronikají zcela nové prvky v problematice mezinárodních konfliktů a jejich řešení, které zatím nemohly být postiženy hlubším výzkumem. Je

to především rozklad sovětského impéria i komunistických režimů v dalších zemích, který vedl k rozrušení dosavadního bipolárního rozdělení světa, z něhož vyrůstaly nejnebezpečnější mezinárodní konflikty i hrozba použití jaderné války. I když nové problémy mohly být zatím jen naznačeny, plně opravňují názor, že výzkum mezinárodních konfliktů a jejich řešení si uchová svou závažnost. Z námětů, které již byly nadhozeny, je např. zajímavé, že byl předvídan růst konfliktů spojených s novou vlnou nacionalismu. Jako problematická je hodnocena teze, že přechod od bipolárního k multipolárnímu systému ve světě vede k omezování úlohy konfliktů, přičemž je uváděno, že sám pojem multipolární je z vědeckého hlediska velmi vágní.

Vladimír Soják